

Fai 'e 'Eletā Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá

Ko Ha Fuka ki he Ngaahi Pule'angá

Kapau te tau akonaki 'i he Laumālié, peá ke fakafanongo mai 'i he Laumālié, 'e tokoni atu hamau ni'ihī ki he tūkunga 'okú ke 'i aí.

Kuo ongo 'aupito kiate au 'a e fo'i nota kotoa 'o e hiva kuo hiva 'akí mo e fo'i lea kotoa kuo lea 'akí pea 'oku ou lotua ai 'e lava ke u lea.

Ki mu'a pea mavahe 'a Pilikihami 'Tongi mei Nāvū he fa'ahita'u momoko 'o e 1846, na'á ne misi ai 'o sio ki ha 'āngelo na'e tu'u 'i ha mo'unga he tafa'aki fakahihifó 'o tuhu ki ha tele'a 'i lalo. 'I he taimi na'á ne hū ai ki he Tele'a Sōlekí 'i ha māhina 'e 18 mei ai, na'á ne vakai atu ki 'olunga hake pē he feitu'u ko 'eni 'oku tau fakataha aí, ki he tafa'aki mo'unga ko ia na'á ne mamata ki ai he me'a-hā-maí.

Hangē ko ia kuo toutou lea 'aki mei he tu'unga malangá ni, na'e tatakai 'e Pilikihami 'Tongi ha kau taki ki he tumu'aki 'o e mo'unga ko iá peá ne ui ia ko "Enisaini Piiki," ko ha hingoa ne 'i ai hono 'uhinga fakalotu ki he kau 'Isileli ko 'eni 'o onopōnī. 'I ha ta'u 'e uaafe nimangeau ki mu'a ai, na'e fakahā 'e he palōfita ko 'Īsaiá 'i he kuonga faka'osí, "'e fokotu'u ma'u e mo'unga 'o e fale 'o [e 'Eikí] 'i he tumutumu 'o e ngaahi mo'ungá," pea "te ne fokotu'u [ai] ha fuka ki he ngaahi pule'angá."¹

'I he vakai 'a e Kau Takí ki hono

fakahoko ha kongá 'o e kikite ko iá, ne nau loto ke fusi ha fuka ke fakahoko mo'oni 'aki 'a e fakakaukau 'o "ha fuka ki he ngaahi pule'angá". Na'e 'oange 'e 'Eletā Hiipa G. Kimipolo ha holoholo engeenga. Na'e ha'ihā 'i ia 'e Pilikihami ki ha tokotoko 'o to'oto'o 'e 'Eletā Uiliate Lisiate, pea na'e tō leva 'a e fuka ko iá mo talaki ko e tele'a 'o e Ano Māsimá pea mo e 'otu mo'unga takatakai aí, ko e feitu'u ia na'e kikite 'i 'e 'alu atu mei ai e folofola 'a e 'Eikí 'i he ngaahi 'aho faka'osí.

'E kāinga, ko e konifelenisi lahi ko 'enī mo e ngaahi konifelenisi fakavaeua ta'u 'oku faí, ko hono hokohoko atu ia e tala ne fai ki mu'a ki he māmaní. 'Oku ou fakamo'oni ko e ngaahi me'a ko ia kuo fai he 'aho 'e ua kuo hilí, ko ha toe fakamo'oni ia ki ai, 'o hangē ko e lau 'etau himí, "Vakai, kuo tatala e fuka 'o Saioné"² pea ko e mo'oni ko e 'uhinga ko ia 'e ua 'o e fuká ne 'uhinga pē ia ke pehē. 'Oku 'ikai tupukoso pē 'a hono pulusi e ngaahi pōpoakí 'i he 'etau konifelenisi lahí, 'i ha makasini 'oku ui ko e *Ensign*.

'I he ofi ke tāpuni 'etau konifelenisí, 'oku ou kole atu ke mou fakakaukau

he ngaahi 'aho ka hoko maí, 'o 'ikai ngata pē 'i he ngaahi pōpoaki kuo mou fanongoá, ka ki he fakafo mo'oni 'o e konifelenisi lahí—'a e me'a 'oku tau tui 'a kitautolu Kāingalotu 'o e Siasí ko e 'uhinga 'o e konifelenisí pea mo e me'a 'oku tau fakaafe'i e māmaní ke nau fanongo mo vakai ki aí. 'Oku tau fakamo'oni ki he pule'anga, fa'ahinga mo e lea pea mo e kakai kotoa pē, ko e na'ina'i kuo mou fanongoa 'i hotau taimí mo hotau kuongá, 'oku fai ia 'o fakataua mo e tatakai 'a e Laumālie Mā'oni'oní, "'i he fakakaukau 'a e 'Eikí, . . . ko e folofola 'a e 'Eikí, . . . ko e le'o 'o e 'Eikí pea mo e mālohi 'o e 'Otuá ki he fakamo'uí."³

Mahalo kuo mou 'osi mea'i (ka 'o kapau 'oku 'ikai, ta 'oku totonu ke mou 'ilo) 'oku tātātaha ke vahe ha tefito ki ha tangata pe fefine 'e lea mei heni. 'Oku pau ke 'aukai mo lotu, ako mo fekumi, kamata mo tuku pea toe kamata fo'ou 'a e tokotaha takitaha kae 'oua kuó ne fakapapau'i ko e tefito te nau lea ai he konifelenisi ko 'enī 'i he taimi ko iá, ko e tefito ia 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke nau lea aí, neongo honau loto fakafo'ituituí. Kuo feinga 'a e tangata mo e fefine kotoa pē kuo mou fanongoa he houa 'e 10 ne toki 'osi 'o e konifelenisi lahí, ke ne muimui pau ki he ue'i ko iá. Kuo tangi, hoha'a mo fekumi fakamātoato e tokotaha kotoa pē ki he tatakai 'a e 'Eikí ke fakahinohino'i 'ene ngaahi fakakaukau mo e leá. Pea hangē ko e mamata 'a Pilikihami 'Tongi ki ha sio hifo ha 'āngelo ki he feitu'u ní, 'oku pehē pē 'eku vakai atu ki he tu'u ai 'a e kau 'āngelo ko 'enī. Mahalo pē 'e ongo 'i mā hoku ngaahi tokoua mo e tuofāfine 'i he kau 'ōfisa mā'olunga 'o e Siasí 'i he fakamatala ko iá, ka ko e anga ia 'eku vakai kiate kinautolú—ko ha kau talafekau fakamatelie mo ha ngaahi pōpoaki fakalangí, ko ha kau tangata mo fefine kuo nau a'usia e faingata'a fakaesino, fakapa'anga mo fakafāmilí kuó ta fouá, ka kuo nau fakatapui 'enua mo'uí 'i he loto tui ki honau ngaahi uiui'i, pea mo honau fatongia ke malanga 'aki e folofola 'a e 'Otuá kae 'ikai ko ha'anautolú.

Pea mou fakakaukau angé ki he

kehekehe 'o e ngaahi pōpoaki 'oku mou fanongoá, he 'oku fakafo 'a e 'ikai ke nau fakafekau'aki ia, kae 'i he fakahinohino pē 'o e langí. Ka ko e hā ka 'ikai ke nau kehekehe ai? Ko e konga lahi 'o hotau ha'ofanga 'oku tau mamata mo 'ikai mamata ki aí, ko e kāingalotu pē kinautolu 'o e Siasí. Ka 'i he fakafo 'o e founga fetu'utakí, 'oku kau mai ai ki he ha'ofangá ha ni'ihī tokolahi 'oku te'eki ai ke nau kau ki he Siasí. Ko ia kuo pau ke mau lea kiate kimoutolu 'oku mou 'ilo'i lelei kimautilú pea pehē kiate kinautolu 'oku 'ikai ke mou 'ilo'i kimautilú. 'I he Siasí kuo pau ke mau lea ki he fānaú, to'u tupú, kakai lalahi kei talavou, kakai lalahi matu'otu'á pea mo e kau toulekeleká. Kuo pau ke mau lea ki he ngaahi fāmilí, mātu'a mo e fānaú 'i 'api, 'o a'u ki he ni'ihī 'oku te'eki ai malí, 'ikai ha fānaú, pea mahalo 'oku nau si'i mama'o mei 'apí. 'Oku mau fakamamafa'i ma'u pē 'i he konifelenisi lahí 'a e ngaahi mo'oni ta'engata 'o e tui, 'amanaki leleí, 'ofa

faka-Kalaisí,⁴ pea mo hono tutuki 'o Kalaisí⁵, 'o a'u ki he'emaui lea faka-hangatonu atu he tu'unga angama'a 'o e kuongá. 'Oku fekau'i kinautolu 'i he folofolá ke "'oua 'e lea 'aki ha me'a ka ko e fakatomalá pē ki he to'u tangatá ni,"⁶ ka 'i he taimi tatau pē 'oku totonu ke tau malanga 'aki e "ongoongo leleí [ki he] angamaluú . . . [pea] nono'o 'a e loto mafesí." Ko e hā pē ha founga 'oku fakahoko 'aki e ngaahi pōpoaki ko 'eni 'o e konifelenisi, 'oku nau "fakahā 'a e tau'atāina ki he hopoate"⁷ pea malanga 'aki 'a e "koloa ta'e-fa'a-hakule 'a Kalaisí."⁸ 'I he ngaahi malanga kehekehe lahi kuo fakahoko atú, 'oku 'i ai pē e tui 'oku 'i ai e me'a ma'á e tokotaha kotoa. 'Oku ou tui ko e me'a 'eni ne fakamatala'i lelei taha 'e Palesitenu Hāloti B. Li he ngaahi ta'u kuo hilí he'ene pehē, "Ta ko e taumu'a 'o e ongoongoleleí ke fakafiemālie'i 'a e faingata'a 'iá pea mo ue'i hake 'a ia 'oku nofo fiemālie."⁹

'Oku mau loto ma'u pē foki ke fakahoko 'i he anga'ofa mo e

tau'atāina 'emaui akonaki 'i he konifelenisi lahí 'o hangē ko ia ne tomu'a ako'i 'e Kalaisí, pea manatu'i 'a e founga fakatonutonu 'oku hā ma'u pē 'i He'ene ngaahi pōpoakí. 'I he malanga 'iloa taha ne fai 'e Sisuú, na'á Ne kamata 'aki hano 'omi ha ngaahi tāpuaki fungani te tau loto kotoa pē ke tau ma'u—ko ha ngaahi tāpuaki ne tala'ofa 'aki ki he loto fakatōkilaló, loto ma'á, kau fa'a fakaleleí pea mo e anga vaivaí.¹⁰ Me'a langaki mo'ui mo'oni ko e ngaahi tāpuaki ko iá pea fakanonga mo'oni ki hotau laumālie. 'Oku nau mo'oni. Ka 'i he malanga tatau pē, na'e fakahā'i ai 'e he Fakamo'ui 'a e fakautuutu e fie ma'u ke hangatonu e hala ki he fa'a fakaleleí mo e loto ma'á. Na'á ne folofola, "Kuo mou fanongo na'e pehē kiate kinautolu 'i mu'á, 'Oua na'á ke fakapō. Ka 'oku ou talaatu kiate kimoutolu, Ko ia 'e 'ita ki hono kāingá, 'e tu'utāmaki ia ki he fakamāu."¹¹

Pea 'oku pehē pē,

"Kuo mou fanongo na'e pehē kiate kinautolu 'i mu'á, 'Oua na'á ke tono fefine:

"Ka 'oku ou tala kiate kimoutolu, ko ia 'oku fakasio ki ha fefine ke holi ki aí, 'oku tono ia 'e ia 'i hono lotó."¹²

Ko ia 'i he faka'au ke tau hoko ko ha kau ākonga lelei angé, 'oku lahi ange e me'a 'oku 'amanaki mai kiate kinautolú kae 'oua kuo tau a'usia 'a e ngaahi fie ma'u ko ia ne fakahā'i mai 'i he malanga fakafo ne toki lea ki ai 'a 'Eletā Kulisitofasoní: "Ko ia ke haohaoa 'a kimoutolu he 'oku haohaoa 'a ho'omou tamai 'oku 'i he langí."¹³ Ne faingofua ange e hoko ko e ākongá 'i he'etau fuofua 'ilo ki he ongoongoleleí, ka 'oku toe faingata'a ange ia 'i he'etau a'u ko ia ki he tu'unga fakaākonga ma'ongo'onga tahá. Ka fakakaukau ha taha na'e ako'i 'e Sisū 'oku 'ikai ha fo'ui 'o ha taha, ta na'e 'ikai ke ne lau 'e ia ke mahino e talá! 'Ikai, 'i he ngaahi me'a fekau'aki mo e tu'unga fakaeākongá, 'oku 'ikai ko ha falekai 'a e Siasí; he 'ikai lava ke fai e me'a kotoa 'o fakatau "ki hotau lotó." 'E 'i ai e 'aho 'e mapelu e tui kotoa pea talaki 'e he 'elelo kotoa ko e Kalaisí 'a Sisū pea 'oku toki hoko mai pē 'a e fakamo'ui 'i He'ene founga pe 'A'ana.¹⁴

‘I he ‘emau loto ko ia ke a’usia e mahino mo tali e fakalonga ‘oku ‘omi ‘i he konifelenisi lahi, kātaki mu’a ‘o fakapapau ‘i ange ko e taimi ko ia ‘oku mau lea ai ‘i ha kaveinga faingata’a, ‘oku mahino kiate kimautolu ‘oku ‘ikai ke mamata ponokalafi, pe palopalema e nofo mali ‘a e taha kotoa pe nonofo kovi kotoa. ‘Oku mau ‘ilo ‘i ‘oku ‘ikai maumau ‘i ‘e he taha kotoa pē ‘a e ‘aho Sāpaté pe fai ha fakamo’oni loi pe ngaohikovia hono malí. ‘Oku mau ‘ilo ‘i ‘oku ‘ikai halaia e taha kotoa pē he ha’ofangá ‘i he ngaahi me’a ko iá, ka ‘oku ‘i ai hamau tufakanga topu-tapu ke ‘oatu ha fakatokanga kiate kinautolu ‘oku nau fai iá, neongo pe ko e fē feitu’u he māmaní ‘oku nau ‘i aí. Ko ia kapau ‘okú ke feinga ke fai ho lelei tahá—‘o ke feinga ke fai ‘a e efiāfi fakafāmili ‘i ‘apí neongo e longoa’a ‘oku fa’a hoko he ‘api toko-lahí—ta ‘oku tonu ke ke fakahīkīhiki ‘i koe he’etau talanoa ki he kaveinga ko iá peá ke fakafanongo leva ki ha tefito kehe ‘okú ke tōnounou ai. Kapau te mau akonaki ‘i he Laumālié peá ke fakafanongo mai ‘i he Laumālié, ‘e tokoni atu hamau ni’ihi ki he tūkunga ‘okú ke ‘i ai, ‘o ‘oatu fakahangatonu kiate koe ha pōpoaki fakakikite mo fakatāutaha.

‘E kāinga, ‘i he konifelenisi lahi, ‘oku tau foaki ‘etau fakamo’oni fakataha mo e ngaahi fakamo’oni ‘e toki ‘omi ‘amuiangé neongo pe ko e hā e fongá, kuo *pau* ke ongona e le’o ‘o e ‘Otuá. Na’e folofola ‘a e Fakamo’ui ki He’ene kau palōfitá ‘o pēhē, “Na’á ku fekau ‘i atu ‘a kimoutolu ke fakamo’oni mo fakatokanga ki he kakai.”¹⁵

“[Pea] ka hili ho’omou fakamo’oni ‘e hoko mai ‘a e fakamo’oni ‘a e ngaahi mofuike, . . . ngaahi mana, . . . ngaahi ‘uhila mo e . . . ngaahi afā, pea mo e le’o ‘o e ngaahi peau ‘o e tahí ‘oku pā mai ‘o laka atu ‘i honau ngaahi ngata’angá. . . .

“Pea ‘e [kalanga] ‘aki ‘e he kau ‘āngeló ‘a e le’o lahi, pea ifi ‘i ‘a e talupite ‘a e ‘Otuá.”¹⁶

Ko e kau ‘āngelo ‘i he matelié ‘a ia kuo nau omi ki he tu’unga malangá ni, kuo nau “ifi ‘i ‘a e talupite ‘a e ‘Otuá” ‘i he’ene fongua pē ‘a’ana. Kuo hoko ma’u pē ‘a e malanga takitaha

Pukalesi, Lumēnia

ko ha fakamo’oni ‘o e ‘ofa pea mo ha fakatokanga fakatou’osi, ‘o hangē pē ko ia ‘oku fai ‘e natula ‘i he ngaahi ‘aho faka’osi ni.

‘I he lau momeniti mei heni ‘a ha’u ai ‘a Palesiteni Monisoni ki he tu’unga malangá ni ke tāpuni e konifelenisi. Tuku mu’a ke u lea atu ‘o fekau’aki mo e tangata ‘ofeina ko ‘ení, ‘a e ‘aposetolo pule mo e palōfita ‘o e kuonga ‘oku tau mo’ui aí. ‘I he ngaahi fatongia kotoa ko ia kuó u lea ki aí pea mo ia kotoa kuo mou fanongoa ‘i he konifelenisi ni, ‘oku mahino pē ‘oku ‘ikai faingofua ‘a e mo’ui ‘a e kau palōfitá, pea ‘oku ‘ikai faingofua e mo’ui ‘a Palesiteni Monisoni. Na’á ne lea tonu ki he me’a ko iá ‘anepō ‘i he fakataha lakanga fakataula’eikí. Na’e uiui ‘i ia ki he tu’unga fakae’aposetoló ‘i hono ta’u 36 ‘oku kei ta’u 12, 9, mo 4 ‘ene fānaú. Kuo foaki ‘e Sisitā Monisoni mo e fānaú ko iá ki hono husepānití mo ‘enau tamaí ki he Siasí mo hono ngaahi fatongiá ‘i he ta’u ‘eni ‘e 50 tupu. Kuo nau kātēkina ‘a e puké mo e faingata’á, ‘a e ha’aha’a ‘o e mo’ui fakamatelie ‘oku fehangahangai mo e tokotaha kotoa, pea ‘oku kei ‘i ai ha ni’ihi ‘oku toka mei mu’a. Ka ‘oku kei mo’ui fiefia pē ‘a e Palesiteni Monisoni ia. ‘Oku ‘ikai ke ne tuka ai. ‘Okú ne ma’u ha tui mo ha ivi lahi.

‘E Palesiteni, ‘oku ou lea ma’á e ha’ofangá kotoa, ‘a kinautolu ‘oku lava ‘o u sio ki aí mo kinautolu ‘oku ‘ikai, ‘oku mau ‘ofa mo faka’apa’apa kiate koe. ‘Oku hoko ho’o mateakí

ko ha fa’ifa’itaki’anga kiate kimautolu kotoa. ‘Oku mau fakamālō atu ‘i ho’o fongua fakatakimu’á. ‘Oku ‘i ai ha toko hongofulu mā fā kehe ‘i he lakanga fakae’aposetoló, mo ha ni’ihi ‘oku me’a mei mu’á ni, pēhē kiate kinautolu ‘i he ha’ofangá mo ha tokolahi fau ‘i he funga ‘o e māmaní, ‘oku nau ‘ofeina koe, poupuu ‘i koe pea mo fetakinima mo koe ‘i he ngāuē ni. Te mau fakama’ama’a ho’o ngāuē ‘i ha fongua pē te mau lavá. ‘Okú ke kau he kau ‘āngelo talafekau ko ia ne uiui ‘i ki mu’a pea fakatoka e fakava’e ‘o e māmaní, ke ke ta’ata’alo atu e fuka ‘o e ongoongolelei ‘o Sisū Kalaisí ki he māmaní kotoa. ‘Oku faka’ofo ho’o ngāuē. ‘Oku ou fakamo’oni ki he ongoongolelei kuo talakí, ‘a e fakamo’ui ‘okú ne ‘omaí, pea mo Ia ‘okú Ne foaki iá, ‘i he huafa ma’ongo’onga mo nāunau’ia ‘o e ‘Eiki ko Sisū Kalaisí, ‘ēmeni. ■

MA’U’ANGA FAKAMATALÁ

1. ‘Isaia 2:2; 11:12.
2. “Kuo ‘Aho Hake ‘a e Pō,” *Ngaahi Himí*, fika 1.
3. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 68:4.
4. Vakai, 1 Kolinitō 3:13.
5. Vakai, 1 Kolinitō 1:23.
6. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 6:9; 11:9.
7. ‘Isaia 61:1.
8. ‘Efesō 3:8.
9. Vakai, Harold B. Lee, ‘i he “The Message,” *New Era*, Jan. 1971, 6.
10. Vakai, Mātiu 5:3–12.
11. Mātiu 5:21–22; vakai foki, 3 Nifai 12:22.
12. Mātiu 5:27–28.
13. Mātiu 5:48.
14. Vakai, Loma 14:11; Mōsaia 27:31.
15. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:81.
16. Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88: 89–90, 92.